

Knygotyra
2024, vol. 82, pp. 254–257

ISSN 0204–2061 eISSN 2345-0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2024.82.11>

LIETUVIŠKOJI BIBLIOGRAFINIŲ IR CITAVIMO NUORODŲ TARPTAUTINIO STANDARTO VERSIJA

Nijolė Bliūdžiuvienė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros,
mediotyros ir leidybos tyrimų katedra
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas nijole.bliudziuviene@kf.vu.lt

LST ISO 690:2021 INFORMACIJA IR DOKUMENTAVIMAS. INFORMACIJOS
IŠTEKLIŲ BIBLIOGRAFINIŲ IR CITAVIMO NUORODŲ GAIRĖS (TAPATUS ISO
690:2021).

Nuoseklių informacijos išteklių citavimo nuorodų rengimas yra vienas iš svarbiausių informacijos funkcionavimo tinklaveikos amžiuje veiksnių. Naujas citavimo nuorodų gairių rinkinys¹ apima ne tik tradicinius, bet ir naujus plačiai vartojamus informacijos išteklių tipus, kad būtų galima pateikti nuorodas į buvusius, esamus ir būsimus informacijos išteklius. Pabrėžtina ir tai, kad citavimo nuorodos ne tik leidžia nustatyti informacijos išteklius ir jų vietą, bet ir atlieka svarbų vaidmenį perduodant ir išsaugant žinias, taigi naudojamos naujoms žinioms kurti ir esamoms sieti su jau turima žinija. Minėtu standartu siekiama įtvirtinti tarptautinę bibliografinių ir citavimo nuorodų sudarymo praktiką, kuri gali būti perimama nacionaliniu mastu.

1 INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR STANDARDIZATION (ISO). ISO 690:2021, *Information and documentation – Guidelines for bibliographic references and citations to information resources*. Prieiga per internetą: <https://www.iso.org/standard/63567.html> [mokama prieiga].

2021 m. šis tarptautinis standartas atgaminimo būdu buvo perimtas kaip Lietuvos standartas (tekstas anglų kalba). Baigiantis 2023 m. pasirodė lietuviškoji tarptautinio bibliografinių ir citavimo nuorodų standarto versija². Tai jau ketvirtoji tarptautinio standarto laida, turinti ilgą atnaujinimo istoriją. Pirmą kartą ISO 690 buvo išleistas 1987 m., 1997 m. jis buvo papildytas ISO 690-2, skirtu elektroniniams dokumentams. Šios atskiros standartų dalys gyvavo iki 2010 m., kuomet buvo sujungtos į naują ISO 690 redakciją. 2021 m. buvo parengta ketvirtoji tarptautinio standarto versija. Lietuvos standartizacijos departamentas buvo išleidęs 1987 m. ir 1997 m. laidos standartų lietuviškąsias versijas, kurios paskelbtos negaliojančiomis dar 2010 m.

Ši tarptautinio standarto lietuviškoji redakcija ypač svarbi ir dėl savo turinio, ir dėl to, kad praturtino informacijos ir dokumentavimo srities terminiją lietuvių kalba. Standarte randame 51 lietuvišką sąvoką ir jų apibrėžtis, vartojamas šio standarto reikmėms, tačiau jų vartojimas neabejotinai peržengs šio standarto ribas. Terminus *citavimo nuoroda* (angl. *citation*) ir *bibliografinė nuoroda* arba tiesiog *nuoroda* (angl. *bibliographic reference, reference*) galime laikyti svarbiausiais. Standarte citavimo nuoroda suprantama kaip vieno informacijos ištekliaus nuoroda į kitą informacijos ištekliaus šaltinį. Bibliografinė nuoroda apibrėžiama kaip pakankamai tikslūs ir išsamūs duomenys, nurodantys informacijos išteklį ar jo dalį, kad būtų galima jį identifikuoti, rasti bei gauti. Šių dviejų sąvokų sąveika sudaro esminius nuorodų sudarymo principus ir praktines gaires bei informacijos šaltinių citavimo nuorodų reikalavimus. Standartas apima didelę spausdintinių, elektroninių ir nepublikuotos informacijos išteklių tipų ir formų įvairovę. Standarte pateiktos išsamios gairės, kokius metaduomenis pateikti, kai sudaromos spausdintinių ir elektroninių knygų bei serialinių leidinių ir jų dalių, programinės įrangos ir taikomųjų programų, kompiuterinių žaidimų, kartografinių išteklių, renginių, pasirodymų, transliacijų įrašų ir kino filmų bei vaizdo įrašų, parodų, meno kūrinių, grafinės medžiagos ir kolekciniių daiktų, atliekamųjų ir įrašytų muzikos kūrinių, natų, patentų, mokslinių ataskaitų, standartų, archyvinių dokumentų, privačios nuosavybės dokumentų, meno rinkinių, mokslinių tyrimų duomenų, interneto išteklių, jų sudedamųjų dalių ir archyvų, socialinės medijos ir jų paslaugų, nepublikuotų informacijos išteklių, tokių kaip asmeninės ir grupinės komunikacijos pranešimai, disertacijos ir baigiamieji darbai, rankraščiai, preprintai, skambučiai telefonu, pateiktys, bibliografinės ir citavimo nuorodos.

2 Lietuvos standartizacijos departamentas. *Išleista standarto LST ISO 690:2021 redakcija lietuvių kalba*. Internetinis šaltinis. 2023-12-19. Prieiga per internetą: <<https://lsd.lrv.lt/lt/naujienos/isleista-standarto-lst-iso-6902021-redakcija-lietuviu-kalba/>> [žiūrėta 2023-02-15].

Standarte nurodomas būtinų ir papildomų metaduomenų elementų rinkinys, rekomenduojamas visiems išteklių tipams ir konkrečiam išteklių tipui, nurodyta elementų pateikimo tvarka. Nuorodos kuriamos siekiant dviejų pagrindinių tikslų: identifikuoti išteklius, kuriais buvo pasinaudota, ir suprasti, kaip vieno autoriaus darbas susijęs su kitais, bei sudaryti skaitytojams galimybę patikrinti naudotus šaltinius ir padarytų išvadų pagrįstumą bei surasti naujų svarbių dokumentų. Remiantis citavimo nuorodomis gali būti atliekami moksliniai tyrimai, bibliometrinė analizė ir pan. Kaip pavyzdį galima pateikti citavimo nuorodų, parengtų remiantis standarto reikalavimais, kontekstinę ir kognityvinę analizę, kuri leido sukurti lingvistinę ontologiją³. Bibliografinių nuorodų tyrimas parodė, kad citavimo nuorodas galima sudėlioti į hierarchinę struktūrą, kuri parodo tam tikrus semantinius ryšius. Nustatyta, kad mokslinių publikacijų autoriai remdamiesi kitų autorių kūriniais siekia apibrėžti, vertinti, informuoti, palyginti ir išreikšti požiūrį.

Siekiant taisyklingai sudaryti nuorodas svarbu laikytis jų sudarymo principų. Vienas svarbiausių yra užtikrinti tikslus metaduomenis, ne mažiau svarbu teikti pirmenybę cituojamo informacijos išteklių identifikavimui ir paieškai, vienodai pateikti nuorodas, paisyti nuorodos konkretumo. Su šiais principais dera standarte išdėstytos nuorodų sudarymo gairės, kurios padeda sukurti darnią nuorodų sudarymo sistemą: cituojamo informacijos išteklių vietos radimo palengvinimas, tikslus naudojamo turinio atspindėjimas, išvestinių kūrinių nurodymas šalia originalių kūrinių, tiksli nuoroda į apraišką ir vienetą, atsižvelgimas į nepaskelbtų informacijos išteklių atkūrimo galimybes, vienodos pateikimo schemas taikymas, konkretumo lygio tinkamas nurodymas.

Šiame standarte naujai įvesta apraiškos ir vieneto sąvoka, kuriai taikomos nuorodos sudarymo gairės. Tas pats intelektinis turinys gali būti publikuojamas ar kitaip viešai prieinamas keliomis apraiškomis. Pavyzdžiui, knyga gali būti prieinama įvairiais spausdintiniais ir elektroniniais formatais, o kai kurie iš šių formatų gali skirtis nuo originalios kūrinio apraiškos versijos (pvz., juose gali būti papildomo, sutrumpinto, suredaguoto turinio). Kiekviena apraiška pasireiškia skirtingais būdais, tarkime, gali būti kelios spausdintinės knygos laidos ar turinio versijos, ta pati pjesės inscenizacija gali būti atliekama keliuose kartotiniuose vaidinimuose arba pasirodymuose ir pan. Todėl būtina atskirti citavimo nuorodą į informacijos išteklių apraišką nuo citavimo nuorodos į

3 BERTIN, Marc; ATANASSOVA, Iana. Semantic Enrichment of Scientific Publications and Metadata: Citation Analysis Through Contextual and Cognitive Analysis. *D-Lib Magazine*, July/August 2012, vol. 18, nr. 7/8. Prieiga per internetą: doi:10.1045/july2012-bertin [žiūrėta 2024-02-15].

konkretų tokios apraiškos vieneta. Jei nuo kūrinio sukūrimo pasikeitė jo intelektinis turinys, citavimo nuoro doje būtina nurodyti konkretų turinį, apie kurį kalbama. Tai daroma pateikiant nuorodą į citavimo nuoro doje esančius leidinius ar versijas tuo atveju, jei dėl pakeitimų visumos atsirado naujas kūrinys, naujojo ir senojo kūrinio ryšys gali būti nurodomas kaip susijęs kūrinys.

Neretai naudojamos citatos, komentarai ar interpretacijos iš kitų šaltinių apie informacijos išteklių, kito autoriaus teorijos, eksperimentai, atvejų analizės ir rezultatai pagal kitą informacijos išteklių, tad tokiais atvejais reikėtų laikytis gairės nurodyti išvestinį kūrinių šalia originalaus kūrinio. Išvestiniais kūrinių standarte laikomi kūrinių, pagrįsti kitais informacijos išteklių arba susiję su jais, kuriuos galima cituoti. Remiantis nuorodų sudarymo gairėmis iš išvestinių kūrinių nuorodos turėtų būti aišku, kad cituojamas informacijos išteklius buvo parengtas pagal originalų kūrinių, kuris taip pat turėtų būti nurodytas.

Svarbią standarto vietą užima citavimo būdų sistema, kurioje nurodama, kaip galima susieti citavimo ir bibliografines nuorodas. Rekomenduojamas nuorodų abėcėline tvarka išdėstymas ir pateikiama pavyzdžių, kaip tai daroma naudojant asmenvardžių ir datų sistemą (Harvardo sistema), numeruoto nuorodų sąrašo būdą, vardinių žymų sistemą, tekstinių išnašų būdą bei numanomą sistemą, kuri dažniausiai naudojama cituojant informacijos išteklius su dokumentų identifikatoriais.

Naudojantis nuorodų sudarymo principais ir praktinėmis gairėmis bei informacijos šaltinių citavimo nuorodų reikalavimais pagal standarte rekomenduojamą sistemą sudaryta citavimo nuoroda unikaliai dera su pirminiu šaltinio elementų rinkiniu. Ši sistema grindžiama bendrų informacijos išteklių metaduomenų elementų rinkiniu ir perteikimo taisyklių rinkiniu. Informacijos išteklių tipams, kuriems reikia papildomos informacijos, pavyzdžiui, audiovizualinės meno ir grafinės medžiagos, taip pat internetinių išteklių, sistema numato papildomas taisykles ir duomenų elementus, kad šiuos informacijos išteklius būtų galima tvarkyti pritaikytu būdu, remiantis šiose srityse nusistovėjusia praktika.